

I. LITTERAE UNIVERSALES AD PALATINATUM BRZESTENSEM DE IUDICIIS TERRESTRIBUS PERAGENDIS [22 LUTEGO 1578 R.]

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc. Universis et singulis dignitariis, officialibus et nobilitati palatinatus Brzestensis in Cuiavia, unaque iudici, subiudici et notario eiusdem loci, fideliter Nobis dilectis, gratiam Nostram Regiam. Fideliter Nobis dilecti! Cum agitaretur coram in comitiis hisce Varschaviensibus actio atque causa de disturbatis anno praeterito iudiciis terrestribus palatinatus illius Brzestensis, Nos in tanti momenti negotio non temere neque praecipitanter sed re adamussim investigata et cognita agendum Nobis esse putavimus, ita quod designavimus ex eodem conventu certos hoc in negotio scrutatores, viros probos et integre fidei. Ceterum quoniam eo ipso tempore, cum actio praenominata coram Nobis tractaretur, intellexerimus, iudicia terrestria palatinatus eiusdem ab annis multis non esse celebrata, immo vero anno etiam praeterito, cum ex praescripto constitutionum tempus celebrandorum illorum incidisset, atque iudex, subiudex et notarius parati pro officio suo ad iudicandum consedissent, inventos esse plurimos, qui praetextu disturbance eorundem annue illud negotium omne infecissent obstitissentque, quominus iudicia illa peragerentur; Nos rem eam perniciosam omnino esse iudicantes atque pro muneris Nostri debito prospicere cupientes, ne iustitiae administratio, res porro sancta et sine qua nulla societas nullaque respublica stare possit, in provincia illa negligatur et omittatur, hasce mandati Nostri universales litteras ad fidelitates vestras dandas esse duximus, quibus iniungimus et mandamus primum quidem collegiis iudicii hoc est: iudici, subiudici et notario, ut tempore in constitutionibus publicis assignato ad celebrationem eorundem iudiciorum sine quibusvis tergiversationibus conveniantur officioque suo iuxta legum praescriptum fungantur; deinde vero omnibus in universum dignitariis, officialibus et nobilitati, qui ad eadem iudicia convenerint, severe praecipimus, ne audeant eadem iudicia impedire vel quacunque^a opponere sese, quominus officiales praedicti illa exercere et determinare possint. Ad locum etiam iudiciorum ne armati vel cum bumbardis aut pixidibus veniant neve tumultus aliquos excitent, sed in omnibus honeste et reverenter sese gerant atque in ea re auctoritatem Nostram respiciant. Qui vero secus fecerint, sciant, Nos serio in eos esse animadversuros, statutumque de turbantibus iudicia aut conventus factum in eos extensuros. Quare aliter omnino pro gratia Nostra ne fecerint. Datum Varschoviae in conventu generali die vigesima secunda mensis Februarii anno Domini MDLXX octavo [22 II 1578], regni vero Nostri anno secundo. Stephanus rex.

II. KONSTYTUCJA SEJMU WALNEGO WARSZAWSKIEGO ROKU PAŃSKIEGO 1578

Stephan z łaski Bożej Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie, Inflantckie, Wołyńskie, Podlaskie, Kijowskie i Siedmiogrodzkie etc.

1.ª Oznaimuiemy wszem wobec i każdemu z osobna, komu to wiedzieć należy, iż My wedle powinności Naszej Królewskiej, opatruiąc potrzeby Korony tej, której Nas Pan Bog przełożyć raczył, a o tym myśląc, aby w niej tak domowy rząd, iako i bezpieczeństwo od nieprzyiaciela było, i żebyśmy doma dobry porządek postanowiwszy, snadniej nieprzyiacielowi odpor dać mogli i krzywd dawnych, które cierpi Rzeczpospolita spoina narodu polskiego i litewskiego, za okupowaniem i oderwaniem zamków i ziem przez nieprzyiaciela, powetować, złożyliśmy sejm walny wszem stanom tu do Warszawy. Na którym za radą panów rad Naszych obojga narodu i zezwoleniem posłów ziemskich, naprzód podle konstytucyi dawnej przed panowaniem Naszym uczynionej i recessow sejmów przeszłych około sprawiedliwości, na której wszystek rząd domowy należy i z której wszystkie dobre obyczaje w każdej Rzeczypospolitej pochodzą, postanowienie niżej opisane uczyniliśmy.

^a A. Pawiński pozostawił następnie nieodczytany wyraz.

^a Numery poszczególnych przepisów umieszczane są w VL nie przy tytułkach, lecz przed pierwszym wierszem tekstu.

2. Porządek do obierania sędziów.

W każdym województwie i ziemi, na tym miejscu gdzie wedle starego zwyczaju obierają osoby sądowe, naznaczamy **authoritate praesentis conventus** dzień i czas, to jest pierwszy poniedziałek po Narodzeniu Panny Maryi w tym niniejszym roku, a potem na każdy rok tegoż czasu [po 8 IX] do obierania sędziów do sądów, **iudiciorum generalium ordinariorum Tribunalis Regni**. A Poznańskiemu, Kaliskiemu Woiewództwom we Szredzie, Sędomierskiemu w Opatowie, Sieradzkiemu w Sieradzu, Brzeskiemu i Inowrocławskiemu w Radzieiowie, Płockiemu w Raciążu, Mazowieckiemu w Warszawie, Rawskiemu w Bolemowie, Lwowskiej, Przemyskiej, Sanockiej Ziemiom w Wiśni a Chełmskiej w Chełmie i Haliczu sędzię obierać mają, wszczę Chełmska naprzód w Chełmie, a potem Halicka w Haliczu obchodzić się tym porządkiem mają. Woiewództwo Podlaskie w Drohiczynie a Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie w poniedziałek przed świętym Bartłojem [24 VIII] czas do tego naznaczamy. A w inszych Woiewództwach i Ziemiach, kędy sędzię ziemskie obierają, sędziowie do tych sądów **generalium iudiciorum** obierani być mają.

3. Obieranie sędziów.

Na których sejmikach wyższej mianowanych każde Woiewództwo obrać spólnie ma i będzie powinno między sobą osobę jedną godną, bogobojną, cnotliwą, prawa i zwyczajów sądowych onego kraiu umiejącą, osiadłą. A z Woiewództw większych, to jest Poznańskiego, Sędomierskiego, Kaliskiego, Płockiego po dwu, z Ruskiego także dwu, z których jeden w Wiśni a drugi alternatą w Chełmie a w Haliczu iako wyższej napisano, z Mazowieckiego trzy pro hac vice **tantum**, a potem po dwa, z Rawskiego dwu, z Podlaskiego dwu. A z Ziem Wieluńskiej i Dobrzyńskiej po jednym, z Oświęcimskiej i Zatorskiej także jednego z tychże sądów **iudiciorum ordinarium generalium Regni** obierać mają. A tych sędziów obieranie ma być, kogokolwiek godnego być najdą. A gdzieby który takowy był obran z tych, którzy na inszych sędziach siedzą, ieśliby się przytrafiła akcja z mocji^b albo appellacyi od ktorego z nich, tedy ten na ten czas na sądzie w tej sprawie wotować nie ma i wynieść, gdy insi wotować będą, powinien będzie.

4. Ciż obrani sędziowie do drugich tylko sądów trwać mają, a insi na ich miejsca **ad hoc idem iudicium sive Tribunal Generale** obierani być mają, czasu i dnia obierania tych sędziów wyższej oznaczonego. A żaden z elektów powtore na sądy nie ma być obran do lat czterech, oprócz tego, gdzieby się w którym Woiewództwie na tegoż wszyscy **nemine contradicente** zgodzili, a iżby się tego podiał, uprosili.

5. **Item**. Ieśliby też w którym Woiewództwie dla którejkolwiek przyczyny elekcyja nie doszła albo śmierć albo choroba ktorego elekta zakroczyła, z inszych Woiewództw obrani sędziowie akcyje tegoż Woiewództwa odprawować będą, **non obstante absentia iudicum**, ieśliby z których Woiewództw obrani nie byli.

6. Przysięga sędziów.

Tamże przereczeni sędziowie w Woiewództwach i Ziemiach obrani, ziachawszy się na czas i miejsce sądom naznaczone, mają przy sądzie Ziemi onej i przy urzędzie starościm rotą sędziego ziemskiego w statucie opisaną¹ przysiędz, tego dołożywszy, iż praktykowania żadnych kauz z nikim czynić nie mają, ani przestrogi ani rady dawać, ani podarków brać i też iż się o to nie starał, aby był na te sądy obran.

7. Iako sądzić mają, i o akcyach duchownych.

Sądzić mają sprawiedliwie z rejestru po woiewództwiech iako wotuiąnie odstrzelając się od prawa pospolitego, iakiego która ziemia używa, Boga i sprawiedliwość Jego świętą przed oczyma mając. A sędziowie **dekret ex scripto** ferować mają, na którym skrypcie dwa albo trzej sędziowie podpisać się mają. A gdzieby się trafiła różność, albo też **paritas votorum**, mają raz, dwa, trzy znowu per vota puścić i przy tej stronie konkluzja zostawać ma, która za sobą

^b VI: mocy.

¹ Por. konstytucję sejmu piotrkowskiego 1519 r., Vol. Cost., t. I, vol. 1, nr XXVII, poz. 1, s. 310-311.

dowodów prawnych więcej będzie miała, a potem **maior pars** konkludować ma. A iż wszystkie kauzy^c panów duchownych, którekolwiek w ziemstwie, w grodzie, w urzędzie podkomorskim wedle^e prawa pisanego sądzone były i będą z mocy^d albo appellacyi i iakimkolwiek inszym oby-
czajem przypadły albo przypadać będą, przed tymże Trybunałem podług prawa pospolitego odprawowane być mają. Przeto do tych samych odprawowania panowie duchowni, sześć duchow-
nych sędziów sami z pośrodku siebie obrać mają, którzy przysięgą obowiązani tamże przy tym Trybuna-
le w też rotę na Ewangelią być mają, z ktoż do tychże tylko akcyi duchownych, sześć
świeckich onychże sędziów z pośrodku świeckich wysadzonych przysądzeni być i te kauzy
sądzić mają. A tam podług prawa sądząc, **iterum atque iterum per vota** puszczając, iako pierw-
wej, konkluzją uczynić **maior pars** z tych dwunastu mają. A gdzieby była **paritas votorum**, tedy ma
być remissja na sejm **pro decreto**. Która paritas deputatorum, tych gdzieby się do drugiego sejm-
u stanom nie podobala, wolno jej będzie poprawić. A gdzieby na poprawę zgoda nie doszła, tedy ten
sposob Trybunału ma zostać, dokąd się co lepszego przez wszystkie stany nie naidzie. Dziesięciny
po imionach szlacheckich, **in eodem statu** iako teraz są, nikogo nie wzruszając, do kompozycyi,
która ma być na sejmie, odkładamy. A iuż takowy dekret albo dekreta tego Trybunału takiej
wartości być mają iako sejmowe. A ieśliby chciał **contravenire decreto tali** i akcją sobie ożywić
na sejm, albo za dworem przed Nas, tedy taki karan być ma, iako **contemptor decreti Nostrii
Regii**. A iż się panowie duchowni skarżą, że **stantibus illorum protestationibus, ze iudiciis
ultimae instantiae** nie podlegali, przeciw im i imionach ich **per lucra** przewodzono; tedy sta-
rostowie **ab executione** takowych **perlucrorum** supersedować mają, do uznania Naszego tych
perlucrorum na sejmie.

8. Co sądzić mają.

Sądzić mają **causas omnes et singulas**, od sądów ziemskich, grodzkich, podkomorskich,
kommissarskich, **in causis divisionis bonorum**, wiecowych, **per motiones, appellationes,
remissiones, limitationes et alio quovis modo** i wszystkie insze **generaliter**, którekolwiek na
sejm albo za Dworem Naszym Królewskim tam **ab officiis, quam ex officiis occasione non
factae executionis decreti vel decretorum, iudicii tribunalis generalis Regni, huius ultimae
instantiae, in his rebus quae iudicio huius Tribunalis iudicandae incumbunt et iudicatae
fuerint et aliorum gravaminorum ex iudiciis sive officiis capitaneorum et eorum officialium,
circa administrationem iustitiae illatorum**. Tych wszystkich kauz, które bądź **in iudiciis
ultimae instantiae**, bądź w ziemstwie albo w grodzie przesądzone i **ad locorum capitaneos pro
exequutione facienda** odesłane, gdzieby podług tychże remissii bez wszelkich przewłok
exequowane nie były, także kauzy, które od którychkolwiek Trybunałów **ultimae instantiae**
przeszłych w wojewodztwach uchwalonych przepadały, i insze wszelkie sprawy, którekolwiek tak
z dawnych iako i z nowych pozwow, przypozwów przypadać będą, a temu Trybunałowi należeć
będą. A tam iuż przed tym sądem wszystkie strony w swoich sprawach sądowych, rok i roki będą
miały, według ich appellacyi i mocy^d, pozwow, przypozwów tak zawitych iako i niezawitych,
remissyi, limitacyi i inszych wszelakich stopniów prawnych, iako to na sejmie albo za Dworem,
także i na sądzie **ultimae instantiae** którychkolwiek wojewodztw mieć miały, żadnych nie
wymuiąc, wedle ich pozwow, przypozwów, kontrowersyi, kauz, dekretów, appellacyi, mocy^d,
remissyi, rozpisow, limitacyi i inszych punktów prawnych, żadnego nie wymuiąc **et omnium
causarum earum acta, nullius partium iure laeso**.

9. **Exceptis causis mere criminalibus**, które sądowi Naszemu na sejmie należeć mają.
A gdzieby kto **ex civili causa criminalem** czyniąc, na sejm albo za Dworem kogo wyzwał, tedy
gdy będzie uznana przez Nas na sejmie być **causa civilis**, ma takowy **evocans poena sessionis
turris et centum marcarum ac damna** według konstytucyi luere, a **causa** ma być odesłana **ad
forum competens**. A wszakże **in articulis criminalibus, in iudiciis et terminis castren-
sibus**, appellacyja ma być **ad iudicia generalia ordinaria Tribunalis huius**. **Exceptis etiam
causis fisci, iuxta constitutiones annorum millesimi quingentesimi sexagesimi secundi et**

^c Sąd to uzupełnienia i poprawki dokonane przez O. Balzera (Geneza Trybunału Koronnego, s. 320). ^d VL: mocy.

millesimi quingentesimi sexagesimi septimi factas², atque exemptionis bonorum regalium, które sądowi Naszemu zostawuimy.

10. A ieśliby kto starostę albo dzierżawcę pozwał o grunty Nasze, z których dzierżawca albo starosta kwartę dawa, albo pod rewizyją i lustracją podpadły, takie które w starych summach są **inscriptae**, o takie dobra ma sąd odesłać na sejm **pro cognitione Nostra**. A Nam samym o dobra Nasze **iuxta praescriptum statuti** czynić i onych dochodzić wolno zawsze będzie.

11. Także o niewydanie kwarty i o dobra nullo iure recepta, na sejmie sądy być mają. **Exceptis quoque causis iuris Maydemburgensis Theutonici et Culmensis**, które z ostrzeżeniem rzeczy w statucie opisanych sądowi Naszemu należeć będą. Z strony przezyskow interim otrzymanych przeciw miastom, także też mieszczan przeciw szlachcie to się zachować ma, do uznania Naszego iako około przezyskow duchownych.

12. **Scrutinium i oznaczenie dni ad causas criminales.**

Scrutinia in causis criminalibus mają być za przypozwaniem strony przez stronę na ziemskich albo grodzkich rokach **illius districtus ubi crimen patratum est**, co pierwiej będzie **post obductionem patrati criminis** wyprawowane. A to dla tego, gdy strona stronę pozwie na sejm, aby tam iuż obie stronie były **cum scrutiniis** gotowe, dla prędkiego odprawowania spraw. A iżby się **criminales actiones** na sejmie zawsze odsądzić i odprawować mogły, tedy od poczęcia sejmku, który na dzień naznaczony listy sejmowemi, propozycją zaczynać się ma zawżdy. A po propozycji i odprawieniu przy posłach ziemskich wot senatorskich, tydzień cały dzień podle dnia mamy mieć wolny do sądów **criminalium actionum**. A potym póki iedno sejm będzie, mamy odprawować te criminalia, na każdą śrrodę, piątek i sobotę, mie omieszkiwaiąc innych spraw sejmowi należących. A zwłaszcza **nullo iure**, i kwarty sążenia, wedle konstytucyi lubelskiej **anni millesimi quingentesimi sexagesimi noni³**.

13. Miejsca sądom.

W Wielkiej Polsce Piotrków, do ktorego te Woiewodztwa należeć będą: Poznańskie, Kaliskie, Sieradzkie, Ziemia Wieluńska, Łęczyckie, Brzeskie, Inowrocławskie, Ziemia Dobrzyńska, Mazowieckie, Płockie, Rawske.

14. W Małej Polsce Lublin, do ktorego te Woiewodztwa należeć będą: Krakowskie, Sandomierskie, Ruskie, Podolskie, Lubelskie, Bełskie, Podlaskie, z tym dokładem, iż ci sędziowie wszyscy, odsądziwszy Wielkiej Polski Woiewodztwa w Piotrkowie, mają zasię iachać na czas niżej naznaczony do Lublina i także tam odsądzić wszystkie Woiewodztwa Małej Polski.

15. Bezpieczeństwo sądów i sejmików.

Przed który to sąd osoba żadna **cuiuscunque dignitatis et praeeminentiae**, ktoraby akcyi prawnej nie miała, chodźć niema. A kogo z rejestru zawołaią do sprawy iego, nie z żadnym tumultem do sprawy swej przystąpić i do gmachu wchodzić ma, tylko samoczwart nawięcej chodźć ma, to iest sam z prokuratorem a dwa przyiaciele. A ieśliby który upornie wszedł albo napomniony wynieść nie chciał albo w domu sądowym wołanie czynił, tedy ma być na nim skazana **poena duplex quatuordecim marcarum**, którą zaraz **sub alia poena simili** nie odchodząc od sądu, sądowi położyć powinien będzie, **et contra rebellem exequutio rei indicatae** iść ma. Przy wotowaniu, aby żaden nie zostawał, oprócz tych, którzy do tego sądu przysięgli.

16. **Item** Żaden tak na sejmik ku obieraniu sędziów, iako i na miejsce gdzie sądy będą sprawowane, aby nie śmiał przyeżdżać i przychodźć zbrojnie i z żadnemi innemi broniemi, okrom miecza, korda, szable, szpady. A ktoby śmiał z strzelbą albo z iaką inszą bronią wszelaką przyiachać albo z nią chodźć, aby pięciadziestą grzywien winą był karan **peremptorie**, nie odchodząc od sądu albo od sejmiku, **sub poena quatuordecim marcarum**; a ieśliby **temere** od-

² Mowa tu o konstytucji sejmu piotrkowskiego 1562 r., nr LXV, poz. I, 53 i konstytucji sejmu piotrkowskiego 1567 r., nr LXX, poz. I, 23.

³ Konstytucja sejmu lubelskiego 1569 r., nr LXXI, poz. IX, p. 6 i nn.

szedł, tedy ma być odesłań na exekucyją wedle prawa, **ad loci capitaneum**. A gdzieby kto na sejmiku obierania sędziego albo sędziów, albo też we trzech niedzielach przed zaczęciem sądu tego, albo też w trzech niedzielach po osądzeniu jaką osobą szlachecką ranił albo zabił, tedy podług statutu postąpić przeciw iemu, nie inaczej iedno, iakoby to na sejmie przy Nas uczynił.

17. Czaasy sądów.

Sądy naprzód począć się mają zawsze w Piotrkowie w poniedziałek bliski po świętym Marcinie [po 11 XI], a kończyć się mają aż do Kwietnej Niedziele⁴, w Lublinie w poniedziałek bliski po Przewodniej Niedzieli, a kończyć się mają dokąd się nie skończą⁵. A wszakże aby insze sądy **inferiorum subselliorum** pod tym czasem sądzenia **ultimae instantiae iudiciorum generalium**, odprawowały się. A mazowieckie sądy **ultimae instantiae**, które teraz sądzą, iako się zaczęły, skończyć się mają. Dekreta i sprawy tych sądów w Piotrkowie pieczęcią ziemską sieradzką, a w Lublinie pieczęcią ziemską lubelską mają być popieczętowane, tak iako się to zachowało przy sędziach królewskich.

18. Utwierdzenie dekretów.

A dekreta tych wszystkich sądów, tak **ultimae instantiae** w wojewodztwach osądzone, i które na potym odsądzone **in hoc generali Indicio Tribunali** będą, opatruiemy i utwierdzamy takim warunkiem, iako są opatrzone sądy nowe **pro una vice** za Króla Zygmunta Augusta uchwalone, dekretem sejmowym warszawskim ostatecznego dnia marca **anno millesimo quingentesimo sexagesimo quarto** uczynionym⁶, iako ten dekret sejmowy sam w sobie obmawia, w te słowa: iż ktobykolwiek na sejm albo też przed Nas za Dworem iakimkolwiek obyczajem był pozwany **ex cuiuscunque instantia**, ku skażeniu takowej skażni, podług ordynacyi i według uchwały sejmu przeszłego piotrkowskiego uczynionej⁷, od pozwow i od rzeczy wolen być ma, i iest. A ktoby więc ieszcze tak uporny być chciał a przypowiedział się na takowe pozwy i na nie ieśliby co **in contumaciam** otrzymał, takowe otrzymanie nie ma mieć żadnej ważności i być nie może ku żadnej szkodzie nikomu, ani przez urząd starości exekwowane być ma. A ieśliby też za przypowiedzeniem do sądu czyim pozwany na takowy pozew stanął, tam nie odchodząc sam albo prokurator iego, będzie powinien odłożyć winy sto grzywien, pod winą czternaścią grzywien. Której winy sta grzywien połowica stronie a druga do skarbu Naszego być ma. **In causa autem non satisfactionis pro praemissis, causa debet remitti ad officium ubi bona actoris consistunt, pro ultima et finali exequutione poenarum**, a prokurator ma być skazan^e do wieże na tydzień siedzieć na dnie, tam, gdzieby takowe rzeczy przez Nas były sądzone.

19. Powinność sądu ziemskiego.

Przychylając się do prawa pospolitego i zwyczajow zdawna zachowywałych, gdyż ten sąd odprawować ma, co przedtym przy sędziach Naszych Królewskich odprawowano bywało, mają się do tego sądu ziachać sędzia, podsędek, pisarz onego wojewodztwa, w którym odprawowan będzie i tam przysiągszy **ad secreta acta indicii**, wszytkę tę powinność na sobie odnosić mają, którą nieśli przedtym przy sędziach sejmowych albo dworskich i koce sędziów inszych za aprobacyją dekretów odbierać i odsyłać mają. Wszakoz **votum** na tych sędziach mieć nie mają.

20. O pozwiech przed ten sąd.

Pozwy mająbyć **sub titulo Nostro Regio et sigillo terrae illius in qua citatus est possessionatus**; a kładzione być mająnamniej dwie niedzieli **ante terminum**.

^e VL: skanzan.

⁴ To jest zawsze w terminie jesienno-zimowym, od poniedziałku po 11 listopada do Niedzieli Palmowej.

⁵ To jest zawsze w terminie wiosenno-letnim, od pierwszej niedzieli po Wielkanocy.

⁶ Por. wyżej sejm warszawski 1364 r., nr LXVI, poz. IV: Dekret na sądy nowe przeszłe.

⁷ Mowa tu o sejmie piotrkowskim 1562-1563 r., nr LXV, poz. I, 53.

21. O zapisiech i protestacjach.

Zapisy, protestacje, rekognicje i relacje wszelakie tak mają być ważne przed tym sądem zeznane, iako sejmowe albo ziemskie.

22. O exekucyi dekretów.

Starostowie i urzędnicy ich wszelakie dekreta powinni wedle prawa exequowac, **sub poenis in statuto descriptis**.

23. Opatrzanie sędziów.

Ciż sędziowie od każdego dekretu, za kim wynidzie, po piętnaście groszy brać mają, a od ekstraktów płacenie ma być wedle statutu. A panowie duchowni deputatom swoim opatrzanie dać mają.

24. Poprawa Trybunału.

A Trybunału tego pospolitego Koronnego poprawa zawždy ma być wolna, za zezwoleniem spólnym na sejmie.

25. Woiewodztwa Kijowskie, Wołyńskie i Braclawskie.

Iż się te woiewodztwa sądzą prawem i statutem Wielkiego Księstwa Litewskiego przed deputaty, które oni na sejmik sobie obierają, to iest w Woiewodztwie Wołyńskim osob pięć, a w innych po czterech, do drugiego sejmiku, tym porządkiem i temi artykuły, w porządku na sejmie terażniejszym walnym warszawskim, zgodnie, **generaliter** uchwalonemi i w konstytucyją terażniejszą wpisanemi, na miejscu pewnym w Łucku w dzień świętego Marcina [11 XI] pod pieczęcią ziemską łucką sądzone i odprawowane być mają.

26. Panowie woiewodowie za listy Naszemi na te sądy dla obierania deputatów, aby w powieciech sejmik nadalej o Świątkach złożyli. Konstytucja terażniejszego sejmiku, aby była dana tym woiewodom pod pieczęcią koronną, napisana pismem ruskim, wedle przy wileiu tym woiewodztwom o unii na sejmie walnym lubelskim danego⁸.

27. A gdzieby woiewodztwom na przyszłym sejmie czego w tym porządku sprawiedliwości poprawić była potrzeba, albo też i odstąpiwszy tego Trybunału, sądy swe zasię na Nas włożyć, aby to im było wolno zawždy i na każdym sejmie uczynić, według statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego, także też przywileiu na sejmie w Lublinie o unii danego i konstytucyi na koronacyi Naszej w Krakowie wydanej⁹.

28. O zbiegi,; sługi i poddane Woiewodztwa Kijowskiego, Wołyńskiego i Braclawskiego u sądu grodzkiego sądzić i odprawować się tak mają, według konstytucyi terażniejszej na sejmie walnym koronnym warszawskim woiewodztwom danej. O grabieży, ktoby komu grabież iaką uczynił, strona ukrzywdzona ma o to do sądu grodzkiego rokiem zawitym pozwać.

29^f. Prusy.

Woiewodztwa Pruskie przy swych sędziech zostawuiemy tak, że onych nie Trybunał, ale My sami sądzić będziemy.

30. Księstwa Litewskiego sądy.

A w Wielkim Księstwie Litewskim przy swych prawach według poprzysiężenia unii zostaną, poprawę statutu swego wedle konstytucyi w Lublinie w roku sześćdziesiątym dziewiątym uczynionej¹⁰, i wedle poprzysiężenia Króla lego Miłości Henryka i Naszego, wcale zachowując. Iakoż ku poprawie tych spraw sądowych Wielkiego Księstwa Litewskiego i sejmiki w woiewodztwach Księstwa Litewskiego naznaczamy w tym roku 1578, miesiąca Maia

^f W VL omyłkowo umieszczono tu numer 19.

⁸ Por. wyżej sejm lubelski 1569 r., nr LXXI, poz. I-II.

⁹ Por. wyżej sejm koronacyjny krakowski 1576 r., nr LXXIX, poz. VII, 15.

¹⁰ Por. wyżej sejm lubelski 1569 r., nr LXXI, poz. IX, 79.

23 dnia. A z tych sejmików większy zjazd mają mieć stany Wielkiego Księstwa Litewskiego dla tejsze poprawy statutu praw ich, w Nowogródku na pewny czas na dzień świętego Michała w tymże to roku terażniejszym [29 IX 1578], a stąd mają tę poprawę przynieść na sejm koronny pierwszy, ku konfirmacyi Naszej.

31. Dom sądowy w Brześciu Litewskim.

Za prośbą panów rad i szlachty Woiewodztwa Brzeskiego pozwoliliśmy panu Ostafiejowi Wołłowicowi kasztellanowi trockiemu, podkanclerzemu Wielkiego Księstwa Litewskiego, staroście brzeskiemu i kobrzyńskiemu, aby płac w mieście Brześciu wymierzył i dał dla zbudowania domu na sądy ziemskie i na chowanie ksiąg. Dla którego zbudowania pozwolili dać wszyscy, **nullis exceptis**, z każdej włoki po groszu iednemu litewskiemu, na ieden rok, co tenże poborca ma wybrać przy poborze ziemskim. Które pieniądze wybrawszy, poborca czasu rokow ziemskich ma przed szlachtą onego powiatu liczbę uczynić i pieniądze okazać, a tam iuż tę robotę onego domu iednemu między sobą poruczyć mają, komu będzie ich wola.

32. Artykuły przydane do prawa litewskiego z opatrzaniem rokow niedoszłych na Trzy Króle.

Przynieśli też przed Nas panowie rady i posłowie ziem, woiewodztw i powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego pewne artykuły i sądowe, w statucie Wielkiego Księstwa Litewskiego opisane, które objaśnienia potrzebowały i k'temu przyczyniwszy mało około porządnego postępu do prawa, to iest o rokach grodzkich i pozywaniu na te roki i porządku ich. O wolnym braniu woźnych. O rokach ziemskich, iako długo mają być sądzone. O zbiianiu pozwow nierządnych. Ktoby o imienie będąc pozwany a nie skończywszy prawa komu inszemu w dzierżenie puścił. Ktoby co na kogo wiódł, a nie dowiódł tego, iako ma być karan. O zbiegach i poddanych oiczystych i o sługach. O ruszeniu powiatu na nieposłuszne prawa i urzędu. O **scrutinium in criminalibus**. Które My artykuły wszystkie przyiąwszy, iako rzecz słuszną i mocą tego sejmiku konfirmujemy i za pieczęcią Wielkiego Księstwa Litewskiego, z podpisem ręki Naszej, z kancelaryi Wielkiego Księstwa Litewskiego, we wszystkie woiewodztwa i powiaty Wielkiego Księstwa Litewskiego odesłacieśmy kazali, aby to za statut mając, wedle tego się sądzili. A iż roki ziemskie o Trzech Królach w roku terażniejszym [6 I 1578] dla sejmu nie były sądzone, pozwalamy, aby za onemiż pozwy, ktoremi się na roki Trzech Królów pozywano, były odprowane we czterech niedzielach po Wielkijnocy, w roku terażniejszym [27 IV 1578]. Postanowiwszy sądy, tymże kształtem potrzeby niektóre dla urzędu domowego takeśmy uchwalili ze wszystkimi stany, iako się niżej opisały.

33. Siedzenie głównikow.

Acz statuta dostatecznie są o głównikach opisane, iaką winą mają być **iure mediante** karani¹¹, iednak nic na to nie bacząc starostowie i ich namiestnicy, gdy kogo o zabicie głowy na dno do wieży skażą, w wieży przętry i kominy głównikom budować i tamże siedzieć dopuszczają. Przetoż chcąc My **ad beatam executionem** statuta na główniki przywieść, sejmową uchwałą znajdujemy: iż ktoby się z starostów albo z urzędników ich ważyć a naprawę iaką w wieży głównikowi dopuścić wzgorę, a nie na dnie siedzieć śmiał, taki starosta albo urząd iego ma być karan winą czternasty grzywien, **toties quoties** byłby pozwan przed sąd ziemski od strony bolącej, byle to nań przewidziano, iż folgował gwałtownikowi siedzeniem w wieży, nie wedle dekretu sądowego na dnie. Czego stronie bolejącej wolno będzie zawsze dojrzyć, iako głównik i kędy siedzi, a starosta nie ma mu tego bronić, **sub poena superius descripta, toties quoties citabitur peremptorie, cum remissione ad viciniorem capitaneum**.

¹¹ Por. konstytucje: sejmu piotrkowskiego 1510 r. De poena contra homicidas instituta, *Vol. Const., t. I, vol. 1, nr XVII, poz. I, 22, s. 228-230*; sejmu krakowskiego 1531-1532 r.: *Constitutiones novae de homicidiis, ibidem, vol. 2, nr XLI, poz. VII, s. 111-113*; sejmu piotrkowskiego 1538 r.: De homicidiis, *ibidem, vol. 2, nr XLVII, poz. II, 35, s. 174*.

34. O dech.

Myta, cła, tak wodne, ziemne, grobelne i insze wszelakie, które są przeciwko prawu dane, które po statucie Kazimierza Jagieła¹² są **per subditos Regni** otrzymane, także targowe, łokciowe, aby były skażone, zniesione, podług konstytucji pierwszych. A gdzieby były potrzebne nowe i potrzebowały naprawy dla przejazdów, iako na rzekach, błotach i iezieryskach, na miejscach nieprzebytych, takowe zostać mają, według uznania rewizorów, które są rewidowane a które nie są, aby tego roku ie powinni obiechać i zrewidować podkomorzowie, chorążowie, wojscy w swoich wojewodztwach. A niżli na rewidowanie wyiada, w powietnich a głównych mieściech, mają to publikować cztery niedziele przed wyiazdem swym, aby każdy stawil się przed nimi z listy swymi na cło nadanemi a potem na sejm przyszły recognicyje swoje przysłać na takie cła, ktoreby były potrzebne. Co uczynić powinni **sub privatione officii sui**. A konstytucją króla Zygmunta o dech grobelnych i innych takowych rzeczach, roku **millesimo quingentesimo trigesimo octavo** uczynioną¹³ extenduiemy do wszecch, któregokolwiek stanu ludzi, którejkolwiek wokacyi, ktorzyby cło od kogo co go niewinien brali, także też tym, ktorzyby przysięgę inakszą aniż iest w statucie Alexandrowym **anni millesimi quingentesimi quarti** opisaną¹⁴, wyciągali albo kogo do iterowania iej, gdy raz przed urzędem uczyniona będzie, przywodzili. Z których każdy ma być karan winą sta grzywien, **citatus coram quovis officio vel iudicio, iuxta praedictam constitutionem Sigismundi Regis, anni millesimi quingentesimi trigesimi octavi**. A przysięga nie inaksza ma być czyniona, iedno iaka iest opisana **statuto Alexandri Petricoviae, anno millesimo quingentesimo quarto**. Okrom cła pogranicznego, ktorego przysięgę na granicy wedle prawa i zwyczaju zachowuiemy.

35. Plebeiorum nobilitatio.

Ustawiamy, aby plebei nie byli kreowani na szlachectwo, iedno na sejmie, za wiadomością panów rad, albo w wojszcze, dla znacznego w męstwie swego poczynania i dzielności.

36. De illegitima prole.

Item. Iż się po części tego trafia, że niektórzy mieszkaia przeciw Panu Bogu, nie z żonami, lecz z załoznicami, które potem za żony sobie biorą, ustawiamy, aby od takowych żon, które załoznicami były, dzieci albo potomstwo ich w żadnych dobrach nie dziedziczyły ani żadnej prerogatywy szlacheckiej miały, gdyż w potrzebie wojennej równy równemu wyświadczyć się powinien, gdyby go obwiniono, iż niedostał placu swego.

37. O sługi.

Aby żaden sługi **plebeium utriusque sexus** przyjmować i przechowywać nie śmiał, ażyby miał list wyświadczony swego zachowania i odstania od pana. A ktoby się ważył przyiąć **plebeium** sługę albo rodzica czyiego bez listu wyświadczonego, a byłby przy nim aresztowań albo znalezion, taki przepada winę czternaście grzywien, którą odłożywszy przed sądem ziemskim, nie odchodząc, wydać powinien onego zbiega, sługę albo rodzica, **soluta poena nihilominus, toties quoties citabitur**. lednak nikogo nie chcąc niewolić, będzie wolno słudze od pana swego odstać, gdy czasu dosłuży swego, sine quovis impedimento pana, któremu służył. A ieśliby go pan odprawić albo listu dać nie chciał, takiemu słudze będzie wolno wziąć list wyświadczony od sądu ziemskiego albo grodzkiego onegoż powiatu; secus o rodzica, który nigdzie listu nabywać nie ma, tylko u pana swego.

38. O szlachcie co zgołocieli.

Ludzie narodu szlacheckiego, którzy imiona popprzedali, a w mieściech mieszkaia i z lichwy żyją, po kilka tysięcy złotych mając a ziemstwa nie mając, aby każdy takowy woinę powinien służyć z summy pieniędzy, **sub poena privationis bonorum suorum omnium**.

¹² VL, t. I, s. 152, statut piotrkowski Kazimierza Jagiellończyka z 1447 r.: De cassatione teloneorum.

¹³ Por. Vol. Const., t. I, vol. 2, nr XLVII, poz. II, 1, s. 164-166: De teloneis pontalibus, aggeralibus etc.

¹⁴ Ibidem, vol. 1, nr X, poz. I, 6, s. 130: De teloneis in terra et aqua solvendis et non solvendis.

39. Cygani.

Cygani acz są statutem wywołani¹⁵, iednak ie przechowuią; przetoż ktoby ie przyiąć i przechować śmiał, aby był pozwan od każdego, kto iedno chce takiemu akcyją uczynić i karan **tamquam complex banniti**, do sądu grodzkiego.

40. O pokoju rzemieślników.

Item, aby żaden wszelakiego stanu nie śmiał brać nic gwałtem rzemieślnikowi, kupcowi, mieszczaninowi, w mieście, w miasteczku. A ktoby wziął, wolno będzie mieszczaninowi abo urzędowi Naszemu pozwać takiego co weźmie przed urząd grodzki i tam zapłatę **peremptorie** skazać, **cum poena trium marcarum**; wszakże ustawie pana wojewody nie mają się przeciwzić, owszem takiej ustawie podlec. A ta konstytucja ma trwać tylko do drugiego sejm.

41. O piwo wrocławskie.

Piwa wrocławskiego aby żaden do Korony wozić i w miściach i miasteczkach także i po wsiach szynkować nie śmiał, pod winą czternastu grzywien, o którą czynić mają starostowie Nasi, przed urząd swój pozwawszy takiego ktoby szynkować śmiał. A komużkolwiek przez Nas są nadane listy, wolności do szynków piw takowych, takie uchwałą sejmową podnosimy i kazimy.

42. Sądy krakowskie.

W krakowskim zamku i po wszystkim wojewodztwie, aby po ranu **iudicia** tak **causarum officii quam iudicii** sądzone były **secundum statuta**, do dwudziestu iednej godziny, począwszy po ranu.

43. Woźnych bezpieczeństwo.

Ieśliby kto woźnego na ten czas, gdy sprawnie urząd swój, zabił, zranił abo zbił, ma być karan iako **violator securitatis indiciorum, iuxta statutum**. A woźny każdy, chocia i generał, gdzieby exces iaki uczynił, ma odpowiadać przed wojewodą **illius loci**, gdzieby się exces stał.

44. Iazy.

Iazy aby były zrzucone na rzekach w statucie opisanych, **iuxta priorem constitutionem**¹⁶.

45. O licownym roku.

Statut o licownym roku deklaruiemy¹⁷, żeby licowny rok nie ściągał się tylko na rzeczy kradzione.

46. De invasione domus.

Item deklaruiemy statut de inuasoribus domesticis¹⁸, iż gdy iuż będzie **convictus** ten, który na dom nachodzi, tedy **post convictionem partis actoreae** nie mamy dawać skrutatorów, owszem **poenis in statuto descriptis citatus et convictus subiacebit**. Wszakże przed konwikcją ma być **scrutinium**.

47. O przekupniach wina i koni.

Iż to znamy być z wielką szkodą wszystkich obywatelów koronnych, że niektórzy z poddanych Naszych iakiegokolwiek stanu i kondycji do Węgier ieżdżą, tam konie i wina skupując, a to zaś wedle woli swej po Koronie tak, iako się im podoba, sprzedawaiąc, a samym sobie tylko zysk,

¹⁵ Por. wyżej konstytucje sejmu warszawskiego 1556—1557 r., nr LXIII, poz. II, 19, oraz sejmu piotrkowskiego 1565 r., nr LXVIII, poz. I, 70: Cygani aby w Koronie nie byli.

¹⁶ Konstytucja sejmu piotrkowskiego 1496 r., Vol. Const. 1.1, vol. 1, poz. 43, s. 69: De liberis navigationibus et fluminibus ex nomine liberis; por. też wyżej konstytucję sejmu warszawskiego z 1557 r., nr LXIII, poz. II, 15.

¹⁷ Vol. Const., t. I, vol. 1, nr XI, poz. V, 26, s. 159: De termino facietenus alias facionato.

¹⁸ Por. wyżej sejm walny toruński 1576 r., nr LXXX, poz. I: Zwyczaje Wojewodztwa Mazowieckiego, 28: O naiechaniu albo naściu domu.

ktoreby na wszystkie iść miał, tym czyniąc. Przeto przychylając się do tego, skąd **in universum** wszystkim pożytek być może, wedle starych zwyczajów i postanowienia, które w takich rzeczach bywały, mocą niniejszego sejmku uchwalamy, aby żaden z obywatelów koronnych do Węgier po wino i konie nie jeździł, ale to na składziech Naszych do tego naznaczonych, albo gdzieby się komu trafiło tu w Koronie, dostąpił i kupował, gdyż się tego każdy z obywatelów Naszych w Koronie od cudzoziemca doczekać może. A ktoby się kolwiek ważył z poddanych Naszych iakiegokolwiek stanu i kondycji był, do Węgier po konie a po wino albo pod iakąkolwiek znową z obywatelami albo kupcami pogranicznymi jeździć albo posyłać **per se vel submissas personas**, wino i konie, tam ie pierwej stargowawszy, wieść i prowadzić, takowemu ten towar przez starostę albo celniki Nasze wolno pobrać będzie, ani listy Nasze na to nikomu nie mają być pomocne. A ieśliby starostowie albo celnicy Nasi w tym niedbali byli albo komu folgowali, wolno każdemu o to pozwać do któregokolwiek grodu onego województwa. A gdzieby który był w tym przeświadczony, winę czternaście grzywien delatorowi alias temu co pozwie, **in primo citationis termino** odłożyć będzie powinien. A gdzieby upornie tej winy nie położył, ma być przeciwko iemu wedle prawa **ulterius** procedowano. Wszakoz na tymże roku wolno się będzie podstarościemu albo pisarzowi celnemu odwieść, iż ten towar bez wszelkiej jego wiadomości przeszedł albo przemycen.

48. Roki lubelskie.

Roki ziemskie lubelskie przez wielkość spraw za ieden tydzień odprawować się nie mogą; a tak ustawiamy, aby w drugim tygodniu były sądzone przez poniedziałek i wtorek, a w Urzędowie we czwartek, w piątek i w sobotę.

49. O kmięciach zbiegłych w Mazowszu.

Obiaśniając i deklarując konstytucyją w excepcjach Województwa Mazowieckiego w Toruniu na sejmie około kmięci uczynioną¹⁹, ustawiamy, że poddani **utriusque sexus** zbiegli albo gwałtem wzięci, nie od dawniejszego czasu, iedno od Króla Iego Miłości sławnej pamięci Zygmunta Augusta przodka Naszego, mają być prawem dochodzeni i przywracani, **idque inter incolas et intra limites Palatinatus Masoviae, sub poena quatuordecim marcarum iudicio et parti per medium solvenda, salva tamen appellatione**. Wszakoz akcje przed śmiercią Króla Iego Miłości Zygmunta Augusta w tej mierze prawem zaczęte, mają się kończyć tym prawem, którym się zaczęły.

50. Kancellaryja łomżeńska.

Tak iakośmy obiecali na sejmie koronacyi Naszej, plac na zbudowanie kancellaryi ziemskiej łomżeńskiej i wedle rewizyi rewizorów Naszych, z tegoż sejmku koronacyi Naszej do Podlasia wysłanych, daiemy i naznaczamy wiecznymi czasy. Którą to kancellaryją wszelakimi prerogatywami wedle prawa pospolitego opatruiemy. Także też i dom w mieście Łomzie wedle tych przywilejów zachowan być ma.

51. Roki liwskie.

Za prośbą posłów Ziemie Liwskiej, uchwałą sejmku niniejszego naznaczamy rycerstwu ziemie onej czasy do sądzenia roków ziemskich, przykładem innych województw i ziem.

52. Pierwsze, aby sądzone były we czwartek po Świętej Trojcy^g, drugie we czwartek po świętej Jadwidze [16 X], trzecie we czwartek po świętej Jagnieszce [23 I]. Pozwalając i naznaczając im miejsce ratusz na starym mieście w Liwie ku ich odprawowaniu, gdyż też w innych województwach tak się zachowywa.

53. O sługach i o chłopach zbiegłych Województw Kijowskiego, Wołyńskiego i Bracławskiego.

Iż w Województwach Kijowskim, Wołyńskim, Bracławskim przedtym według statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego o sługi, poddane, zbiegi i czeladź dworną u sądu ziemskiego

^g Czyli w czwartek po pierwszej niedzieli po Zielonych Świątkach.

¹⁹ *Ibidem*, 46: Rękoiemstwo kmięci aby nie było.

sprawiedliwości swej dochodzili, bacząc w tym sobie te woiewodztwa zwłokę sprawiedliwości swej, prosili Nas za to posłowie z tych mianowanych woiewodztw, żebyśmy ich w tym zachowawszy, według prawa i statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego a przywileju tym woiewodztwom na sejmie walnym lubelskim przy unii danego²⁰, tego artykułu poprawionego, o takowe krzywdy do sądu grodzkiego pozywać się pozwolili. My tedy z pany radami Naszymi i posły ziemskimi, mocą terażniejszego sejmu, to tym woiewodztwom postanawiamy i potwierdzamy: że te przerzeczone woiewodztwa o takowe sługi, poddane, zbiegi i dworną czeladź, bez przyporęczenia i zastawania takowych, u którychby ci zbiegowie być mieli, od tego czasu u sądu grodzkiego sądzone być mają, strony przypozwawszy strona ukrzywdzona pozwem grodzkim na rok zawity. Ieśli oczywiście, tedy za cztery niedziele, a ieśli zaocznie, tedy za sześć niedziel rok złożon być ma. A strona pozwana powinna będzie u sądu grodzkiego albo sam osobą swą, albo przez umocowanego swego w Ziemi Wołyńskiej osiadłego, nie biorąc sobie na pomoc żadnych przyczyn prawnych w Statucie Wielkiego Księstwa Litewskiego opisanych, na pierwszym roku iako zawitym, pod straceniem rzeczy w pozwie opisanej stanąć i usprawiedliwić się, według prawa i Statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego. A gdzieby strona pozwana takowych zbiegów od tego czasu iako będzie pozwana, iako przedtym tak i potym u siebie być nie powiedała, tedy ma na tym przysięgę uczynić. A ieśliby pozwana strona przysięgi uczynić nie chciała, tedy powodowa strona iako sobie szkody oszacuje, na tym przysięć ma. A gdy przysięże, starosta exekucją, z ruszeniem powiatu, za dwie niedziele stronie ukrzywdzonej uczynić ma, pod winą o exekucją na starostę na sejmie terażniejszym uchwaloną, i konstytucją utwierdzoną. A w mieściech Naszych o takowe mianowane zbiegi wójtowie z urzędów swych powinni będą nieodwłoczną sprawiedliwość stanom szlacheckim czynić, pod winą na starostę Naszego tamecznego miasta stem grzywien. O które zbiegi i o krzywdę, o winę strona ukrzywdzona ma bez pozwu iedno z sługą onego starosty wójta do sądu grodzkiego zawitym rokiem pozwać, tamże starosta sprawiedliwość ukrzywdzonemu zaraz i exekucją czynić ma. Ktoby też w tych woiewodztwach komu grabież uczynił, tedy strona ukrzywdzona ma pozwać do sądu grodzkiego rokiem zawitym, a sąd grodzki także iako i o zbiegi bez żadnej zwłoki stronie ukrzywdzonej sprawiedliwość i exekucją, także z ruszeniem powiatów, za dwie niedziele uczynić ma, a ukrzywdzony rokiem licownym do grodu za dwie niedziele pozwać. A starostowie Nasi, gdzieby z imion Naszych, tak Królewskich, iako też i swych własnych, o takowe zbiegi z stanem szlacheckim byli winni, tedy wolno będzie ukrzywdzonemu o to do grodu inszego co nablížszego w woiewodztwie onymże starostę pozwać, także rokiem zawitym, według tej konstytucyi. A ten sąd grodzki powinien będzie na dobrach starościnych exekucją tymże sposobem iako wyżej napisano czynić, pod straceniem urzędu swego starostwa onego.

54. Sprawiedliwość o chłopcy zbiegłe tychże Woiewodztw z Ruskim, Podolskim, Bełskim, i granice ich.

Na częste a pilne żądanie Woiewodztw Ruskiego, Bełskiego, Podlaskiego z iednej, a Wołyńskiego, Braclawskiego z drugiej strony, postanowiamy mocą terażniejszego sejmu za zezwoleniem panów rad [i] posłów zobopolną sprawiedliwość między przerzeczonemi Woiewodztwy, a to o zbiegłe chłopcy i grabieży, iż mają się pozywać do grodu, zwłaszcza o zbiegłego chłopca i sługi doroczne, i czeladź wszelaką, i grabież. W którym powiecie gdzie się krzywda dzieie komu, tam za razem pozwany peremptorie albo się ma odwieść iako go pozew nie zaszedł, ani go ma w swym imieniu, albo ukrzywdzony ma przysięć, iako iego iest własny, i pozew go zastał; tedy zaraz tego chłopca, o ktoregoby się takie prawo toczyło, ma obwiniony wrócić, albo wedle taxy w pozwie płacić. A iż dawność na Wołyniu wedle statutu Księstwa Litewskiego idzie od dziesiąci lat, a w Rusi od roku i sześci niedziel, tedy My to miarkuiąc między niemi, za ich zezwoleniem postanawiamy, że przed postanowieniem tej konstytucyi od trzech lat, ma iść obiema stronom, a potym iuż tak zawždy po pozyskaniu przez dekret takowego prawa, gdzieby który nie czynił dekreтови dosyć, ma starosta albo urząd iego exekucją czynić. A gdzieby w tym był niedbały starosta, tedy przeciwko niemu wolno będzie postąpić stronie,

²⁰ Por. wyżej, *sejm lubelski 1569 r., nr LXXI, poz. II*: Przywilej przywrócenia Ziemi Wołyńskiej do Królestwa Polskiego; *poz. III*: Przywilej przywrócenia Księstwa Kijowskiego do Korony Polskiej.

wedle konstytucji teraźniejszego sejmu. A co się tkanie granic między temi Woiewodztwy, tedy im obiecuemy postąpić kommissarze do rozgraniczenia tych Woiewodztw, a o wszystkie inne krzywdy, co się gruntu dotyczą, tedy się mają do ziemstwa pozywać. Woźni też bez przydania starościnego będą powinni ięździć i pozwy kłaść.

55. Urzędy tychże Woiewodztw, i Podlaskiego.

W Podlaskim, Kijowskim, Wołyńskim i Braclawskim Woiewodztwach mają być urzędy iako i w inszych Woiewodztwach: podczasy, stolnik, cześnik, podstoli.

56. Czwarta część.

Czwarta część, za prośbą i pozwoleniem wszech stanów dosądzać mamy tu, **pro hac vice tantum**, przez dwa dni, niczym nie derogując konstytucyjom sejmów przyszlých o sądzeniu iej, a do odbierania kwarty w Rawie na przesze Świątki podle konstytucji lubelskiej deputuiemy **ex ordine senatorum** urodzonych Iana Krzystoporskiego wieluńskiego, Piotra Kłoczewskiego zawichojskiego i starostę małogoskiego kasztellany, z posłów urodzone Stanisława Ligęzę z Małej Polski, Łukasza Brzozowskiego z Wielkiej Polski.

57. Moneta.

Uchwałą sejmu tego, iż potrzeba iest pilna bić swą myńcę tak w Litwie iako w Polszczę, a obcą iednę wywołać a drugą oszacować, to wszystko uczyniemy i opatrzymy wedle namów sejmu tego, przestrzegając, aby to było ku pożytkowi, nie szodzie Korony i państw Naszych²¹.

58. **Donatio** Szarawki.

Za przyczyną panów rad i posłów ziemskich, pozwalamy Szarawkę leżącą w Woiewodztwie Podolskim, w powiecie kamienieckim, **cum attinentiis eius omnibus**, urodzonemu Iakubowi Pretwicowi, staroście trębowelskiemu i potomkom iego w dziedzictwo na wieczne czasy, iako przywilej Nasz w sobie obmawia. Która donacyja Nasza **vigore conventus et ex consensu ordinum omnium facta, debet in suo robore conservari temporibus perpetuis, non obstantibus quibusvis constitutionibus**.

²¹ W wykonaniu tej konstytucji, 24 kwietnia 1578 r. wydany został akt: *Litterae universales de instituenda officina monetaria, treści następującej*:

Stephanus Dei gratia Rex Poloniae etc. Universis et singulis etc. significamus etc. quia cum in praeteritis Regni generalibus comitiis Varschaviensibus diligenter cum ordinibus Regni consideravimus, quantum, detrimenti ex importatione usuque monetae ad Regnum Nostrum et privatas quosque perveniat, volentesque iis incommodis obviam ire, vigore constitutionis dicti praeteriti conventus, instituendam Nobis esse officinam monetariam duximtis, eique rei generosum Raphaellem Leszczyński capitaneum Nostrum Radzieioviensem, de scientia eiusdem conventus, tanquam supremum praefectum et administratorem eiusdem officinae monetariae praefecimus dedimusque ipsi facultatem monetam in Regno Nostro cudendi, omniaque perficiendi, quae pertinent ad hoc negotium. Cum autem non solum ex eo, quando sua non cuditur moneta, sed etiam cum ex dominiis affertur cuiuscunque generis argentum, multum damni detrimentique evenire videamus, providendum hoc necessario constitutumus. Itaque mercatoribus tam subditis Nostris, tam extraneis cuiuscunque status et conditionis hominibus et omnibus, quorum interest, severe mandamus et praecipimus, ne quisquam argentum tam ex mineris Ilkuzsiensibus quam cuiuscunque generis laboratum et non laboratum, exportare Regno dominiisque Nostris et vendere extraneis praesumat, sed ad officinam Nostram monetariam ubicunque ea per supradictum generosum Raphaellem Leszczyński, rei monetariae praefectum Nostrum, instituta fuerit, adferant. Ubi marca eiusdem argenti puri seu fainsilber solvetur illis pecunia nova parata et iusta octo florenis per triginta grossos polonicales computatis. Quod si tales reperientur, qui praesentes mandati Nostri literas transgredi, argentumque eiusmodi efferre ausi fuerint, decidentur per officiales Nostros, quoad confiscationis bonorum poenaeque colli per Nos super eos, si plebei existant, extendatur. Quocirca capitaneis Nostris omnibus mandamus, ut praesentes edicti Nostri literas in locis publicis proclamari, ad omniumque notitiam deduci curent. Pro grantia Nostra aliter non facturi. Datum Sandomiriae die vigesima quarta mensis Aprilis anno Domini MDLXXoctavo [24 IV 1578], regni Nostri secundo. Stephanus rex subscripsit (MK, t. 118, k. 364, opubl. przez A. Pawińskiego: *Akta Metryki Koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego 1576-1586. Źródła Dziejowe, t. XI, Warszawa 1882, s. 30-31*).

59. O granice rozsypane.

Granice, które są **iuridice** przez kommissarze Nasze między dobry Naszemi a szlacheckimi skończone, aby ich starostowie i dzierżawcy Nasi i poddani w dobrach Naszych będący gwałcić i rozsypować nie śmieli. A ieśliby które od konstytucyi **anni millesimi quin-gentesimi sexagesimi secundi**²² rozsypali, aby ie **suis sumptibus** przez kommissarze usypali, przed świętem świętego Iana Chrzcziciela blisko przyszłego [24 VI 1578], zapłaciwszy stronie sto grzywien winy, **toties quoties citabitur vel citabuntur**. A ieśliby poddani Nasi, **videlicet plebei**, upornie takie granice bez rozkazania starosty albo dzierżawce Naszego rozsypali, aby byli winą pięćdziesiąt grzywien karani, **toties quoties citabuntur; nihilominus** starosta albo dzierżawca **sumptibus illorum**, kommissarze do naprawienia granic rozsypanych wywieść ma, nadalej we dwanaście niedziel po rozsypaniu ich.

60. Około ustaw wojewodzych.

Declarando constitutionem petricoviensem anni millesimi quingentesimi sexagesimi quinti²³ ustawiamy, iż ukrzywdzony od rzemieślników, którzyby nad ustawę panów wojewod drożej rzeczy swe przedawali, takiego rzemieślnika napierwej deferować ma do urzędu wojewodzinego, przy którym ukrzywdzonym urząd wojewodzin ma posłać do urzędu mieiskiego po dalszą exekucyjā, wedle konstytucyi. A gdzieby urzędu wojewodzinego nie było, tedy nie czekając nań, urząd mieiski, gdy takowy ukrzywdzony skarżyć będzie, nad transgressorem exekucyjā czynić powinien. O czym gdyby do Nas appellacyja urosła, nie omieszkanie rozsądek Nasz uczyniemy.

61. De iniuriosis erga parentes.

A iż też swowolenstwo ludzkie tak się rozciągnęło, iż nie tylko obcym, ale i własnym swoim rodzicom i inszym krewnym powinowatym nie przepuszczają, przetoż zachowując statut w mocy **de patricidis et fratricidis**²⁴, ustawiamy, iż któżbykolwiek iawnie albo też tajemnie odpowiedzi na zdrowie albo też niebezpieczeństwa rodzicom swym któregokolwiek stanu czynił, albo czynić chciał albo też ranił, tedy taki za słusznym wywodem nie inaczej ma być sądzon i karan, iedno iakoby glejt Nasz Królewski gwałcić miał.

62. Roki i wieca warszawskie.

W Woiewodztwie Mazowieckim roki ziemskie Warszawskiej Ziemie trzykroć do roku być mają. Pierwsze roki w poniedziałek w Błoniu, **post festum Purificationis Virginis Mariae** [2 II]. Potym od poczęcia tych rokow, warszawskie i tarczyńskie immediate iść mają, obyczajem zwykłym nie odkładając ich, aż do odsądzenia tych wszystkich powiatów. Wtóre roki ziemskie błońskie w poniedziałek po Świętej Trojcy^h. Trzecie roki ziemskie błońskie w poniedziałek po świętym Bartłomieju [po 24 VIII]. A potym w inszych powieciach kończyć się mają **ut supra scriptum est**. Wieca we wszystkim Woiewodztwie Mazowieckim raz do roku, to iest w poniedziałek po świętym Marcinie [po 11 XI] być mają.

63. Sądy Ziemie Zakroczymskiej.

Pierwsze [w] poście w piątek po Niedzieli Suchej **alias Reminiscere**ⁱ. Wtóre w piątek po Świętej Trojcy^h. Trzecie, w piątek po świętym Mateuszu [po 21 XI].

^h To znaczy po pierwszej niedzieli po Zielonych Świątkach. ⁱ Po drugiej niedzieli Wielkiego Postu.

²² Por. wyżej sejm piotrkowski 1562-1563 r., nr LXV, poz. I, 49: Statut około usypiania granic między imieniem Naszym a imiony ziemskimi w mocy zostawiamy.

²³ Por. wyżej sejm piotrkowski 1565 r., nr LXVIII, poz. I, 61: Powinowactwo wojewodze około ustaw rzeczom.

²⁴ Jest to odwołanie się do statutu Kazimierza Wielkiego: De fratricidio, patricidio, sororicidio (VI, 1.1, s. 26).

64. Sądy Ziemie Ciechanowskiej.

Pierwsze roki w Sączocinie w poniedziałek po świętym Filipie i Jakubie Apostołach, w Ciechanowie po nich we czwartek przyszyły, a przasnyskie po zapisaniu aktu ciechanowskich rokov w całe cztery niedziele. Wtore roki **feria secunda post festum sancti Bartholomei**^k, tymże obyczaiem iako wyżej iest napisano. Trzecie roki **feria secunda post festum Trium Regum**^l **simili modo ut supra**.

65. Wieca podlaskie.

Wieca Woiewodztwa Podlaskiego, na prośbę posłów Ziemie Podlaskiej, w pierwszy poniedziałek po Świętej Trójcy^h w Drohiczyńie maią być sądzone.

66. **De violentiis ab exteris contra pacta.**

A iż częste gwałty poddanym Naszym z sąsiedzkich państw przez niektóre gwałtowniki się dzieią, włożyliśmy się w to, aby wedle pakt sprawiedliwość ukrzywdzonym była i potym aby był wedle nich pokój zachowań. Czego ieśliby się dojść nie mogło, w tym żalu poddanych Naszych będziemy powinni uchylić im tego, co konstytucja Króla Zygmunta w roku **millesimo quingentesimo trigesimo secundo**²⁵ uczyniona w sobie obmawia, rozkazując to wszem poddanym Naszym mocą tej uchwały sejmowej, aby takowych naieżników i gwałtowników żaden zachowywać i w dom swój przyjmować nie śmiał, **sub poena de gwerris sancita**.

67. Żołnierze.

Iż na tym sejmie około walki namowy stały się, k'temu dla utarczek nieprzyjacielskich Rzeczpospolita bez służebnych być nie może, uchwalamy, iż z strony exempcyi **interim** od sądów zachowani być maią żołnierze, wedle konstytucyi piotrkowskiej **anni millesimi quingentesimi sexagesimi secundi**²⁶. Także też i urzędnicy i słudzy Nasi i voluntarii, którzyby przy Nas albo też bez Nas na posłudze wojennej byli.

68. Pieszy.

Opatrując to, abyśmy w Koronie i państwach Naszych dostatek pieszych ludzi dla potrzeb wojennych mieli, uchwałą sejmu tego piesze, tak z miast, z miasteczek iako i wsi Naszych Królewskich iakichkolwiek, wedle słusznej liczby łanów, żeby to było bez ciężkości wielkiej, wyprawić rozkażemy²⁷.

A dla wiary i pewności tego wszystkiego, pieczęć Nasza Koronna iest do tego listu przyciśniona. **Actum et datum Varsaviae, in conventu Regni generali, die tertia mensis Martii anno Domini piillesimo quingentesimo septuagesimo octavo [3 III 1578], Regni Nostri anno secundo.**

ⁱ Po 1 maja ^k W poniedziałek po 24 sierpnia ^l W poniedziałek po 6 stycznia. ^h Zob. s. 418.

²⁵ *Sejm walny krakowski 1531-1532 r., Vol. Const., t. I, vol. 2, nr XLI, poz. I, s. 97.*

²⁶ *Por. wyżej, sejm walny piotrkowski 1562—1563 r., nr LXV, poz. I, 2 7: O pozwoleniu czwartej części na obronę potoczną.*

²⁷ *W wykonaniu tej konstytucji wydany został 10 lipca 1578 akt pt.: Universales ad delectum peditum in bonis regiis, treści następującej: Stefan etc. Wszem wobec i każdemu z osobna, starostom Naszym i dzierżawcom wsi Naszych królewskich iakichkolwiek i w tychto Naszych wsiach mieszkającym poddanym Naszym i inszym wszystkim, którymby to wiedzieć należało, uprzejmie i wiernie Nam miłym łaskę Naszę Królewską. Uprzejmie i wiernie nam mili! Iż na przeszłym warszawskim sejmie uchwalona iest constitutia, wedle której opatrując to, abyśmy w Koronie i państwach Naszych dostatek pieszych ludzi dla potrzeb wojennych mieli, uchwałą sejmu tego piesze tak z miast, z miasteczek iako i wsi Naszych Królewskich iakichkolwiek wedle słusznej liczby łanów, żeby to było bez ciężkości wielkiej, wyprawić rozkazaceśmy mieli. Tedy iuż teraz in vim executionis tejto constitutiei posyłamy urodzonego [puste miejsce] do woiewodztwa [puste miejsce] ad delectum faciendum takowych pieszych. A to tym sposobem, że we wsiach Naszych iakichkolwiek ma obrać i postanowić z każdych dwudziestu łanów iednego człowieka, któryby się sam do tego miał dobrowolnie, między inszemi śmielszego i dostateczniejszego i do po-*